

*ОДЛУКА ОДБОРА ЗА ДОДЕЛУ НАГРАДЕ
„ПАВЛЕ И МИЛКА ИВИЋ” ЗА 2021. ГОДИНУ*

Између више добрих дела (Наташа Миланов, Српски лексички фонд из угла полисемије, Монографије 31, Београд, 2021, Институт за српски језик САНУ; Мијана Ч. Кубурић Мацура, Категорија концесивности у савременом српском језику, Филолошки факултет Бања Лука, 2021; Пастирска лексика југоисточне Србије, Српска академија наука и уметности. Огранак САНУ у Нишу, 2020. (колективна монографија); Александра Лончар Раичевић, Акустичка анализа прозодије речи у српском језику, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш 2020) Одбор за доделу Награде „Павле и Милка Ивић” одлучио је да ово признање за 2021. годину додели монографијама Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице и придеви и Категорија концесивности у савременом српском језику.

Монографија Наташе Миланов *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви* садржи 468 страница и састоји се из следећих поглавља: I. Увод; II. Теоријска разматрања; III. Истраживања полисемије на грађи из речника; IV. Лексема са великим бројем значења (квантитативни приступ); V. Етимолошке карактеристике лексема које имају велики број значења; VI. Нормативне и функционалностилска својства лексема које имају велики број значења; VII. Творбена структура лексема које имају велики број значења; VIII. Тематска класификација лексема које имају велики број значења; IX. Лексичко-семантичка анализа лексема које имају велики број значења; X. Закључна разматрања. Књига се завршава списком литературе и индексима.

Монографија се заснива на тексту докторске дисертације *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, коју је ауторка одбранила 2017. године, на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Докторска дисертација била је непосредно мотивисана истраживањем лексема с највећим бројем значења у прва три тома Речника САНУ, које је спровео проф. др Милорад Дешић. Идући тим трагом, Наташа Миланов је ексцерпирала грађу из Речника САНУ, а као контролни корпус послужили су јој остали речници српског језика, као и електронски корпус српског језика СрпКор.

Емпиријско истраживање засновано је на теоријском полазишту базираном на богатој литератури од преко 330 наслова, који се наводе на крају књиге. Осим репрезентативне српске литературе о полисемији и лексичкој семантици, ауторка се позивала и на руске, као и на англосаксонске књиге и радове. У теоријском уводу изнесени су најважнији појмови о полисемији, односу између једнозначних и вишезначних лексема, о месту полисемије међу сродним појавама, а представљају се и појединачне књиге и радови у којима су се аутори бавили проблемом полисемије. Теоријски увод, као и литература која је у њему цитирана, послужиће као корисно систематизовано полазиште за даља истраживања полисемије у српској лингвистици.

Значај монографије Наташе Миланов огледа се и у томе што је у њој, кроз детаљан опис вишезначне лексике у Речнику САНУ, дата посредна слика и це-

локупног лексичког фонда који је обрађен у Речнику. Испоставило се да у томовима који су до сада објављени има 930 лексема које имају више од петнаест значења и подзначења, што представља 0,37% свих обрађених лексема. Показало се да највише значења имају глаголи (62,4%), затим именице (28,3%), па придеви (9,4%) и да је највише оних лексема које су словенског порекла, а далеко иза њих су турцизми и малобројни романизми и германизми.

Творбена анализа вишезначних лексема показала је да највише значења имају префиксирани глаголи, што представља једно од највећих изненађења овог истраживања, јер се очекује да највише значења имају просте, неизведене речи. Основни глаголи од којих су настали најмногозначнији префиксирани глаголи најчешће су словенског порекла. Најпродуктивнији глаголски префикси који учествују у творби полисемичних глагола су они који су пореклом предлози: *на-*, *од-*, *о-*, *за-*, *из-*, *по-*. Ови глаголи обично означавају премештање или смештање у простору. Што се именица тиче, показало се да највише значења имају творбено просте (51,3 %), а тек затим и изведене (48,7 %). И међу придевима најмногозначнији су творбено прости (63,2%), док је изведених нешто мање (36,8%).

Анализа најмногозначнијих лексема према тематским групама показује да су најобимније тематске групе оне које садрже лексеме којима се описују просторни односи – померање, премештање, кретање, као и модификативно-трансформативни односи – модификација, размена.

Пошто највише многозначних лексема има међу глаголима, Наташа Миланов је подробно анализирала лексичко-семантичка својства многозначних глагола и довела их у везу с њиховим морфолошким карактеристикама – глаголским видом и родом.

Глаголи из грађе подељени су у тринаест лексичко-семантичких група: глаголи кретања; глаголи премештања и смештања у простору; глаголи промене и заузимања положаја у простору; глаголи физичког деловања; креативни глаголи; модификативно-трансформативни глаголи; глаголи поседовања и размене; глаголи поступања и понашања; глаголи говорења; глаголи перцепције; егзистенцијални глаголи; глаголи психичких активности и остале групе глагола. Закључено је да најмногозначнији глаголи означавају конкретне радње, и то оне које су у вези са човековим активностима, али не и у вези са његовим психолошким стањем и емоционалним животом. Ауторка закључује: „Десет семантички најбогатијих глагола у грађи показују на које се аспекте стварности односе семантички најбогатије глаголске лексеме у РСАНУ. То су кретање (*падати (ce)*, *пасти, ићи'*), премештање и смештање у простору (*оставити (ce)*, *носити (ce)*, *држати (ce)*), промена и заузимање положаја у простору (*отворити (ce)*), креативност (*везати (ce)*), поседовање и размена (*дати (ce)*, *имати (ce)*).”

Именице које имају највише значења у Речнику САНУ класификоване су у десет лексичко-семантичких група: именице које су у вези са човеком и његовим телом; именице којима се означавају животиње и њихови делови; именице којима се означавају биљке и делови биљака; именице којима се означавају грађевине и делови грађевине; именице којима се означавају предмети у најширем смислу и делови предмета; именице којима се означава материја и појаве у вези с њом; именице којима се означавају обележја; именице којима се означава радња; именице којима се означавају апстрактни појмови; остале групе именица. Највише значења имају именице које се односе на конкретне појмове. Најмногозначније именице су *ватра*, *плоча*, *перо*, *крило*, *глава*, *крст*, *круг*, *огањ*, *венац*, *основ(а)*.

Придеви који имају највише значења такође су класификовани у групе. Прво су подељени на оне који означавају физичке и духовне особине, а затим је прва група разврстана у подгрупе: придеви са примарним значењем димензије; придеви са примарним значењем боје; придеви са значењем физичке особине предмета; придеви са примарним значењем физичке особине човека; придеви са значењем интензитета.

Највише значења имају следећи придеви: *низак, оштар, добар, јак, жив, мртав, пламен, бео, велик, благ, висок, мали*.

Општа оцена монографије. Наташа Миланов је у овој монографији спровела до сада најопсежније истраживање вишезначне лексике у србистици. Анализу је утемељила на грађи из Речника САНУ, па је тиме постигла још један значајан квалитет свог дела – обавила је једно од најисцрпнијих испитивања монографији спровела до сада најопсежније истраживање вишезначне лексике речничких чланака обрађене лексике у Речнику САНУ. До закључака је долазила статистичком анализом и зато су подаци изнесени у овој монографији прецизни и објективни. Неке изнесене чињенице су очекиване, али има и оних које позивају на даља истраживања. Једна од њих јесте да су се међу значењски најбогатијим глаголима нашли и они који су настали префиксацијом, а да основни глаголи од којих они потичу не спадају у најбогатију лексику.

Вишезначној лексичкој испитан је статус из различитих перспектива. Истражена је њихова фреквенција на основу фреквенцијских речника српског језика и размотрен однос између фреквенције и полисемије. Успостављена је и веза између творбе речи и полисемије. Осмотрен је статус најмногозначније лексике у електронском корпусу савременог српског језика, али и на листама које су други истраживачи представили као лексички минимум за учење српског као страног језика. Такве анализе донеле су бројне закључке и о полисемији, али и о творби речи, лексичкој учесталости и лексичком минимуму у савременом српском језику.

Резултати који се односе на српски језик компарирани су с одговарајућим подацима у страним језицима, пре свега словенским. Ауторка је установила бројне сличности у српском језику и другим језицима, што указује на чињеницу да Речник САНУ представља прилично веродостојну слику стања у лексичкој савременог српског језика уопште и да је та верна слика упоредива са стањем у другим језицима. Осим тога, слична листа најмногозначније лексике у српском и другим језицима потврђује универзалност полисемије.

Осим лексичких група којима је посвећено много пажње у овој монографији, ауторка се посветила и детаљнијим анализама одабраних појединачних лексема, које су изазвале њено интересовање својом истуреношћу у лексичко-семантичкој групи којој припадају.

Показало се да се богата литература која је наведена у овој монографији често и умесно цитира. Посебан акценат се ставља на релевантна научна дела, али нарочит квалитет представља позивање на резултате до којих су у својим докторатима дошле ауторкине колегице и колеге из Института за српски језик.

Монографију Наташе Миланов *Српски лексички фонд из угла полисемије: глаголи, именице, придеви* представља један од научних споменика Речнику САНУ, најважнијем пројекту Института за српски језик САНУ и српске лингвистике уопште, чији су рецензенти били Павле и Милка Ивић.

Књига *Категорија концесивности у савременом српском језику*, аутора др Мијане Кубурић Мацуре, настала је прерадом и дорадом докторске дисертације

коју је одбранила 2014. године на Филолошком факултету бањалучког универзитета, на коме је и запослена на Одсеку за српски језик и књижевност. Ова књига, класична монографија, има следеће делове: *Предговор* (11), затим следе 1. *Уводна разматрања – концесивност у језику и мишљењу* (13–16); 2. *Предмет и циљ истраживања* (17–18); 3. *Метод истраживања* (19–22); 4. *Категорија концесивности* (23–35) са деловима 4.1. *Концесивност као универзална мисаона категорија* (23–25); *Структура концесивног значења и типови концесивности* (25–35); 5. *Исказивање концесивних односа на унутарреченичном – синтагматском нивоу* (36–97) – са деловима 5.1. *Конструкције са приједлозима и приједлошким изразима* (36–67), 5.2. *Глаголски прилози са концесивном семантиком* (67–76), 5.3. *Предикатски апозитиви са концесивном семантиком* (76–84) и 5.4. *Прилози са концесивном семантиком* (84–97); 6. *Исказивање концесивних релација координираним клаузама* (98–112) – са дијеловима 6.1. *Адверзативне реченице са имплицитном (контекстуално условљеном) концесивном семантиком* (99–107) и 6.2. *Адверзативне реченице са конкретизаторима концесивног значења* (107–112); 7. *Исказивање концесивног значења субординираним клаузама* (113–177) – са дијеловима 7.1. *Субординиране клаузе са узрочноконцесивном семантиком* (114–137), 7.2. *Субординиране клаузе са условноконцесивном семантиком* (137–177); 8. *Исказивање концесивних релација у везаном тексту* (178–191) – са деловима 8.1. *Конектори – партикуле* (181–184), 8.2. *Прилози и прилошки изрази као концесивни конектори* (184–187); 8.3. *Хабитуални конектори* (187–188) и 8.4. *Хабитуални конектори* (188–191); 9. *Закључак* (192–200). После ових поглавља долазе *Скраћенице и симболи* (201); *Извори* (202–205) и *Литература* (206–213), те белешка *О аутору* (214). Већина ових делова у поглављима четири до осам деле се на више или мање одељака, у складу са природом истраживања и описивања материје.

Мијана Кубурић Маџура о предмету и циљу истраживања пише: „Предмет ове студије јесте језичка категорија концесивности као категорија српског језика, тј. функционално-семантичко поље концесивности у српском језику, а циљ истраживања представљеног у њој јесте да пружи опис система синтаксичких јединица којима се у савременом српском језику могу исказивати концесивне релације, тј. да се, напослетку, утврди и опише његова структура, почев од концесивног значења као општег појма (који је иманентна карактеристика свих јединица система) па све до подтипова концесивног значења за чије су исказивање оспособљене појединачне јединице са својим специфичностима” (стр. 16). Произилази да, иако је богата литература о овој категорији, недостаје опис семантичке структуре и цјелокупног инвентара њеног исказивања – што ће бити предмет и циљ ове монографије.

На почетку трећег поглавља се истиче да се истраживање ослања на теорију функционално-семантичких поља, коју је у науку увео А. В. Бондарко. У складу с том теоријом, аутор је дефинисао метод свога истраживања: „У функционално-семантичкој анализи равноправно се користе и комбинују два истраживачка принципа – ’од форме ка семантици’ и ’од семантике ка форми’, који у потпуности погодују задацима које смо поставили пред ово истраживање. Ови поступци подразумевају да је на првом мјесту потребно утврдити основну семантичку концесивну инваријанту, као опште значење које је заједничко свим јединицама система; затим установити која су то синтаксичка средства којима се инваријантно значење исказује или може исказивати (што зависи од тога да ли се ради о јединицама чија је концесивна интерпретација контекстуално условљена или пак условљена); идентификовати семантички потенцијал, тј. типове (и подтипове) концесивног значења који се могу исказивати тим јединица-

ма; утврдити какве типове веза функционално-семантичко поље које именујемо као 'концесивност' успоставља са другим, блиским и сродним пољима; те утврдити семантичку повезаност међу јединицама на различитим синтаксичким нивоима" (стр.20).

Треба нагласити да је аутор за основни корпус сакупио богат функционално-стилски разуђен језички материјал, а обезбедио је и резервни корпус.

У четвртом поглављу је представљена семантичка категорија концесивности. Следећа три поглавља посвећена су опису исказивања концесивности у реченици: пето у простој реченици, шесто координираним клаузама, а седмо – субординираним клаузама. У сва три ова поглавља ауторка монографије је на богатом језичком материјалу темељито и педантно изанализирала средства која исказују значење концесивности – и она која припадају центрима у подсистемима и она која се крећу ка периферији и на периферији. Њене анализе увек су зато уверљиве.

У осмом поглављу описује се исказивање значења концесивности у везаном тексту. Аутор на богатој језичкој грађи показује и изводи закључке како се идентификује значење концесивности у везаном тексту.

Девето поглавље је насловљено као закључно. У њему је аутор описао концесивност идући од семантике ка форми. Како је у четвртом поглављу (Категорија концесивности) истакнуто, овде аутор наглашава да је анализа грађе потврдила да концесивности у српском језику, као систем значења и форми којим се значења исказују, „представља бицентрично функционално-семантичко подручје, које је у самој својој сржи подијелено на подручја узрочноконцесивног и условноконцесивног значења”, чије је заједничко инваријантно значење „одступање од очекиваног слиједа догађаја, био он извјестан или само могућ” (стр. 192).

Књигом „Категорија концесивности у савременом српском језику” Мијане Кубурић Мацура отклоњена је једна значајна белина на мапи синтаксичко-семантичких изучавања српског језика. У њој је описано функционално-семантичко поље концесивности. Ова књига, практично према свему што се може оцењивати, представља једну узорну монографију. На првом месту да поменемо теоријско-методолошки приступ, који је одабран и дефинисан примерено теми, а затим доследно провођен. Такође, аутор др Мијана Кубурић Мацура се за рад темељито припремила, упознавши се са релевантном литературом. И не само да се добро упознала, већ је показала и шта значи разложно коришћење литературе. Уз то, истраживање је засновано на богатој и функционално-стилски разноврсној грађи. Књигу одликује и уверљивост доказног поступка, који је једнако успешно проведен при опису свих типова категорије концесивности, типичних и нетипичних средстава њиховог исказивања. Она кроз целу монографију, узимајући у обзир резултате претходних проучавања и резултате до којих долази анализом властите грађе, износи поуздане закључке. Аутор показује примерно владање појмовно-терминолошким апаратом. Може се рећи да је у овој монографији успостављен висок ниво хармоније између мисли и израза; она ће служити као пример узорног научног стила у нашој науци.

Београд, 24. XI 2021.

Одбор за доделу Награде
„Павле и Милка Ивић”